

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглянуто основні підходи до побудови ефективної стратегії регіонального інноваційного розвитку, а також інструменти інноваційного розвитку, які дали змогу зарубіжним країнам досягти успіху. На прикладі Одеської області запропоновано підходи інноваційного розвитку освітньої сфери як основи розвитку знаннєвої економіки в регіоні.

Ключові слова: інноваційний розвиток, регіональна політика, інноваційні кластери, конкурентоспроможність, національна інноваційна система.

Постановка проблеми. Зростання залежності країн світу від глобального ринку зумовлює необхідність пошуку нових концептуальних підходів для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на регіональному рівні. Проблеми інноваційного розвитку країни та її регіонів набувають особливого значення в період економічного спаду, який сьогодні триває у світовій економіці. З часом кризові явища дещо послабляться, економіка почне зростати і масштабні інноваційні зміни стануть ще актуальнішими. Крім цього, світовий досвід свідчить, що вихід з економічної кризи теж неможливий без інновацій. Цю тезу доводить діяльність великих вітчизняних промислових підприємств, більшість із яких на сьогодні зупинені: без упровадження новітніх технологій якість вітчизняної продукції та її собівартість не відповідає світовим стандартам.

Основна перевага регіонального інноваційного технологічного укладу полягає у тому, що такі програми дадуть змогу розвивати у кожному регіоні ті конкурентні переваги, що сприятимуть економічному зростанню країни в цілому. Наразі національні інтереси України вимагають розробки стратегії регіонального інноваційного розвитку, що забезпечила б збереження науково-технологічного потенціалу в регіонах, оскільки саме ця складова формує стан розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблематики регіонального розвитку України є досить складним завданням, оскільки наразі немає державної підтримки впровадження інноваційних програм. Аналіз публікацій, що розкривають проблему регіонального розвитку України, доводить, що висвітленню проблем та перспектив локального рівня присвячена достатньо велика кількість досліджень. Серед вітчиз-

няних досліджень інноваційного розвитку регіонів слід виокремити праці В. Александрової, С. Архіреєва, Ю. Бажала, В. Геєця, А. Кузнєцова, О. Лапко, Є. Лобачова, В. Семиноженка, В. Соловйова, Л. Федулової, В. Феєра та інших. Однак, зважаючи на специфіку кожної місцевості, немає чітких рекомендацій щодо інструментів інноваційного розвитку окремих регіонів. Отже, теоретичні моделі регіонального розвитку не надають надійних інструментів формування стратегії розвитку окремих регіонів країни на основі використання найкращого закордонного досвіду. Водночас запозичення такого досвіду хоча і може гарантувати успіх, проте ідентифікація успішності стратегії можлива лише постфактум, причому з доволі великим лагом.

Мета статті: враховуючи досвід зарубіжних країн, розробити рекомендації для побудови ефективної програми інноваційного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України, враховуючи особливості, стримувальні фактори та конкурентні переваги кожного регіону.

Виклад основного матеріалу. Стратегію регіонального інноваційного розвитку можна розглядати як загальну філософію, яка прагне визначити та задовольнити потреби регіону за рахунок активізації інноваційної діяльності усіх суб'єктів господарювання та її спрямування у напрямі підвищення соціально-економічної ефективності; створити максимально сприятливі умови використання наявного інноваційного потенціалу регіону для досягнення певного рівня його конкурентоспроможності та безпеки соціально-економічного розвитку.

Світовий досвід беззаперечно свідчить про ефективність регіональної інноваційної політики. Прикладом можуть слугувати Японія, Німеччина, Нідерланди, Швеція та інші країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку,

що є результатом успішної інноваційної політики. Формами стимулювання інноваційної діяльності є безоплатні позики на впровадження інновацій (Німеччина); скорочення державного мита для індивідуальних винахідників (США, Австрія), створення фондів упровадження інновацій з урахуванням ризику (Німеччина, Франція, Нідерланди, Швейцарія); відстрочення виплати мита, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія) тощо. Ключовим елементом державної політики зарубіжних країн є програми стійкого розвитку інноваційних центрів, за допомогою яких периферійні області з порівняно відсталою економікою перетворюються на високорозвинуті регіони, забезпечені високими технологіями в різних галузях промислового та непромислового виробництва.

За оцінками Всесвітнього економічного форуму, рейтинг України за технологічною конкурентоспроможністю впав з 80-го місця у 2009 році до 83-го місця серед 139 країн світу у 2010–2011 роках, а інноваційної спроможності – відповідно з 62-го до 63-го місця. Це зумовлено, зокрема, низькою якістю та слабкою взаємодією установ науки, освіти та промисловості і відповідно погіршенням таких індексів, як «Якість науково-дослідних установ» (68-ме місце), «Видатки компаній на дослідження та розвиток» (69-те місце), «Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок» (72-ге місце), «Державні закупівлі новітніх технологій та продукції» (112-те місце).

Аналіз табл. 1 свідчить, що падіння глобального індексу конкурентоспроможності України в 2010–2011 рр. порівняно з 2008–2009 рр. пов'язане найбільшою мірою з такими чинниками, як зниження якості науково-дослідних інститутів (з 48-го місця на 68-ме) та наявність взаємозв'язків університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок (з 49-го на 72-ге

місце). Україна значно відстає від провідних країн світу за рівнем інноваційної активності, що зумовлено низькою ефективністю національної інноваційної системи, в тому числі на регіональному рівні.

Одним з основних недоліків інноваційної системи України є відсутність злагодженого інституційного забезпечення інноваційної діяльності. Досвід зарубіжних країн підтверджує не ефективність централізованої інноваційної політики та позитивні наслідки створення локальних інноваційних центрів. Особливістю інноваційного розвитку регіону є необхідність регіональної підтримки, а не лише суто централізованої.

Проведені міжнародні порівняльні дослідження показали, що в країнах-аутсайдерах можна виділити три головні бар'єри, які заважають їм ефективно впроваджувати інноваційні технології: недостатня законодавча та інституційна база для стимулювання динамічної конкуренції; скорочення кількості підприємців-новаторів, у яких виникає мотивація працювати на ринку високих технологій; низький рівень доходу на душу населення.

Щоб розробити ефективну стратегію інноваційного розвитку конкретного регіону, слід спочатку дослідити ресурсний та науковий потенціал області, наявні проблеми та потреби. Докладний аналіз особливостей регіону дасть змогу сформулювати ефективну програму розвитку, яка має передбачати створення інноваційних зон.

Одним із найважливіших показників рівня розвитку регіону є рівень «постіндустріальності», тобто розвиток інтелектуального виробництва – науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР), удосконалення непромислової сфери, управління фінансовими ринками, удосконалення системи освіти, охорони здоров'я, захист навколишнього середовища [2; 5].

Таблиця 1. Аналіз динаміки конкурентоспроможності України за інноваційними факторами*

Показники	Роки					
	2008–2009		2009–2010		2010–2011	
	рейтинг із 134 країн	бал (1–7)	рейтинг із 133 країн	бал (1–7)	рейтинг із 139 країн	бал (1–7)
Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI)	72	4,1	82	3,95	89	3,9
Технологічна готовність	65	3,4	80	3,37	83	3,4
Інноваційні фактори:	52	3,4	62	3,21	63	3,3
інноваційна спроможність	31	3,8	32	3,7	37	3,5
якість науково-дослідних інститутів	48	4,2	56	3,9	68	3,6
видатки компаній на дослідження і розвиток (ДіР)	52	3,3	68	3,0	69	3,0
взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері ДіР	49	3,6	64	3,5	72	3,5
державні закупівлі нових технологій та продукції	54	3,7	85	3,3	112	3,1
наявність науковців та інженерів	54	4,4	50	4,4	53	4,3
кількість отриманих патентів (на 1 млн мешканців)	65	0,3	64	0,5	64	0,4

*Джерело: глобальні звіти про конкурентоспроможність: 2007–2008, 2008–2009, 2010–2011 [10].

Інноваційний потенціал регіонів України, який охоплює наукові засоби і наявність відповідних фахівців, що формують можливості для здійснення інноваційної діяльності, сьогодні залишається достатньо високим – дослідники Інституту економіки та прогнозування НАН України встановили, що за рейтинговим підходом АР Крим, м. Київ, Волинська, Запорізька, Миколаївська, Харківська та Хмельницька області мають дуже високий науковий потенціал, всі інші регіони й області України – високий. Середній та низький науковий потенціал не має жодна область України. Отже, Одеська область належить до регіонів із високим інноваційним потенціалом.

Система освіти є одним із найважливіших суспільних інститутів на рівні країни та окремого регіону. Освіта як найширша сфера соціальної діяльності має розвиватися випереджальними темпами порівняно з господарською діяльністю. Якщо освіта залишатиметься консервативною системою, орієнтованою переважно на поточні вигоди, то вона ніколи не стане рушійною силою соціально-економічного розвитку. Тому важливо акцентувати увагу на освітній системі як домінанті модернізації економіки [8, с. 181].

Так, беручи за приклад досвід Нідерландів у розвитку початкової та вищої освіти, можна внести зміни у розвиток освіти Одеського регіону. На території Одеської області розташовано 56 вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. Статус національного мають 9 вищих навчальних закладів. До сектора державної власності входить 39 ВНЗ (20 – I–II рівнів акредитації; 19 – III–IV рівнів акредитації), до комунального – 9 ВНЗ тільки I–II рівнів акредитації; до приватного – 8 ВНЗ (5 – I–II рівнів акредитації та 3 – III–IV рівнів акредитації) [3].

Систему закладів загальної середньої освіти становлять 933 загальноосвітні навчальні заклади усіх форм власності, у тому числі 29 – недержавної (приватної) форми власності та 2 заклади – державної форми власності. Серед них: 68 – загальноосвітні школи I ступеня, 166 – загальноосвітні школи I–II ступенів, 1 – II–III ступенів, 450 – загальноосвітні школи I–III ступенів, 11 гімназій, 10 ліцеїв, 204 навчально-виховні комплекси, 23 спеціальні школи-інтернати. Системою дошкільної освіти охоплено 59 % дітей дошкільного віку (місто – 80 %, село – 54 %) [3]. В області функціонує 8 спеціальних та 3 санаторних дошкільних навчальних заклади, де виховуються та лікуються 3266 дітей із різними вадами фізичного та розумового розвитку, 115 окремих груп комплексного типу. В області налічується 44 інтернатних заклади, у тому числі 2 дитячих будинки для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 13 загальноос-

вітніх шкіл-інтернатів, 3 загальноосвітні санаторні школи-інтернати, 23 спеціальних інтернатських заклади для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку, 1 – загальноосвітня школа соціальної реабілітації, 2 – навчально-виховних комплекси [4]. Отже, в Одеському регіоні достатньо освітніх закладів і питання не у їх кількості, а відповідності інновативним європейським стандартам [3; 4].

Інтеграційному шляхові у напрямку до світової спільноти передують поетапне реформування освітньої сфери Одеського регіону. Досвід Нідерландів та Франції в галузі освіти та науки свідчить, що освітні реформи там базуються на фундаменті діалогу всіх учасників освітнього процесу – від учня та студента до роботодавця [6]. Ефективними інноваційними рішеннями в сфері освіти Одещини можуть бути такі зміни.

І блок. Модернізація і реформи початкової та загальної освіти з урахуванням загальноєвропейських вимог:

- 1) надання школам статусу часткової автономії (відповідальність школи при цьому горизонтальна – перед учнями та батьками. Роль Міністерства освіти – допомагати в налагодженні діалогу між школами, які ведуть експериментальну роботу, контролювати, встановлювати освітній напрям);
- 2) початкову освіту ввести з 4 до 12 років;
- 3) розмежувати середню освіту на 2 різновиди:
 - середня професійна школа (12–16 років), що готує до вступу до професійно-технічного коледжу;
 - середня школа академічного профілю (12–18 років), що відкриває шлях до вищої освіти.Тобто фактично учень починає обирати майбутню професію з 12 років. У Нідерландах, приміром, наприкінці початкової школи всі учні складають тест, за результатами якого школа дає пораду щодо вибору освіти;
- 4) створення системи звітності шкіл (звітування інспекторові освіти, батькам, управлінському органу, партнерам);
- 5) переобладнання шкіл за методикою «відкритого простору» (науково доведено, що архітектурний та дизайнерських прийом «відкритого простору» сприяє різнобічному розвитку особистості та розкриттю її потенціалу);
- 6) побудова навчального процесу за принципом «гуманної (особистісної) динаміки» (методика британської дослідниці Сандри Сігал), що дає змогу підібрати для дитини відповідні їй ролі, завдання, форми і ритм навчання;
- 7) запровадження інформатизації освіти, тобто всі підручники в електронному вигляді;
- 8) введення 6-тижневої модульної системи опанування матеріалу («глибоке навчання»), тоб-

то 6 тижнів опанування історії, далі – мов тощо);

- 9) створення профспілок директорів шкіл для ведення конструктивного діалогу;
- 10) створення навчальних програм для формування в учнів європейської свідомості. Зокрема, основне завдання курсу «громадянська освіта» – виховувати учнів водночас як громадян України, громадян Європи і громадян усієї планети;
- 11) створення для кожного школяра наприкінці навчального року «індивідуального щоденника компетентностей», який має допомогти кожному учневі зафіксувати й усвідомити власний рівень знань і умінь, а також найближчі завдання його подальшого розвитку. У щоденнику також з'являється оцінка за уміння жити і працювати в колективі як оцінка загальної соціальної компетентності учня.

II блок. Підвищення рівня професійно-технічних навчальних закладів до європейського рівня:

- підсилення зв'язку шкіл із професійно-технічного напрямку знань (ПТНЗ) з метою подальшого прийомом студентів на навчання відповідно до місцевого ринку праці;
- налагодження соціального партнерства між ПТНЗ і працедавцями, ПТНЗ і ВНЗ, зокрема на місцевому рівні.

III блок. Підвищення мобільності студентів та викладачів у ВНЗ:

- 1) підвищення «мобільності» студентів у освітніх обмінах для вивчення євроінтеграції (розвиток так званої п'ятої свободи (*fifth freedom*), яка передбачає вільне пересування знань, студентів та дослідників, визнано одним із пріоритетів Європейського Союзу);
- 2) підвищення рівня кваліфікації викладачів шляхом залучення міжнародного досвіду з конференцій, «круглих столів», обміну досвідом, підписання контрактів про співпрацю.

Висновки. Отже, інноваційний розвиток регіону має передусім враховувати спеціалізацію, ресурсний та науковий потенціал, стримувальні фактори та конкурентні переваги області. На основі такого аналізу можна розробити ефективну стратегію інноваційного розвитку регіону. Серед конкретних інструментів інноваційної діяльності потрібно виокремити такі:

1. Проведення державної науково-технічної політики через державні підприємства. Це може

бути утворення нових галузей виробництва, які освоюють нові продукти й технології.

2. Підтримка і прямий розвиток науково-технічної сфери. Тут можливе створення перспективних науково-дослідних інститутів і лабораторій, підтримка громадських наукових товариств, навчальних спілок, професійних організацій, надання гарантій окремим дослідницьким та технологічним проектам.
3. Створення державної інформаційної інфраструктури. Це розвиток загальнонаціональної інформаційної мережі з приєднанням до таких світових мереж: бібліотек, інформаційних центрів, різноманітних банків даних, установ для надання консультаційних, дорадчих та організаційних послуг інноваторам.
4. Розвиток та підтримка системи освіти в країні. Сюди входить повне або часткове утримання закладів загальної освіти, університетів, спеціальної фахової підготовки, системи безперервного навчання і перекваліфікації робочої сили, курсів вузькопрофільного тренінгу та менеджменту.
5. Фінансова допомога. Це надання інноваторам грантів, позик, субсидій, гарантованих кредитів, дослідницьких податкових кредитів, забезпечення дослідників та інженерів відповідним обладнанням й приладами, приміщенням і сервісом, експортне кредитування та ін.
6. Податкові пільги. Підприємствам та установам, залученим до інноваційного процесу, надають різні податкові пільги, які можуть стосуватися як фірм, так і фізичних осіб, бути прямими й непрямими.
7. Створення інноваційних зон. Пріоритетними напрямками розвитку інноваційних зон є: нано- та біотехнології; медичні технології; електроніка та засоби зв'язку; інформаційні технології; точне та аналітичне приладобудування; ядерна фізика.

Успішний інноваційний розвиток регіонів передусім залежить від відповідного ефективного державного та місцевого регулювання. Запровадження інноваційних інструментів на регіональному рівні потребує тривалого часу. У довгостроковій перспективі актуальним є дослідження інструментів вдосконалення потенціалу регіонів та інновацій у системі регіонального управління як чинника інноваційного розвитку регіонів.

Список літератури

1. Бажал Ю. М. Знаннева економіка : теорії і державна політика / Ю. М. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 77.
2. Гусєв В. О. Інноваційна діяльність в Україні у світових координатах розвитку / В. О. Гусєв // Статистика України. – 2003. – № 3. – С. 40–46.
3. Головне управління економіки. Одеська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gue.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=24801&id=106>. – Назва з екрана.
4. Головне Управління зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції одеської обласної державної адміні-

- страції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ved.odessa.gov.ua/>. – Назва з екрана.
5. Регіональна політика : правове регулювання. Світовий та український досвід / [В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуковець-Ковачич] ; за заг. ред. Р. Ткачука. – К. : Леста, 2010. – 224 с.
 6. Українсько-Нідерландський проект «Громадські платформи освітньої реформи в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://upper.org.ua/about/plan.html>. – Назва з екрана.
 7. Федюк В. Регіональний розвиток у Швеції та Україні / В. Федюк, А. Биченко // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 1. – С. 48–50.
 8. Федулова Л. І. Економіка знань : підручн. [для студ. вищ. навч. закладів] / Любов Іванівна Федулова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
 9. Monterisi A. Regional innovative strategies: the Apilian experience and the role of ARTI [Electronic resource] / A. Monterisi. – Brussels, 7 October, 2009. – 18 p. – Mode of access: http://www.arti.puglia.it/fileadmin/user_files/download/OD_Puglia_7oct09_ilp.pdf. – Title from the screen.
 10. The world Competitiveness Report – The World Economic Forum, 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.weforum.org/s?page=1&s=%20Ukraine>. – Title from the screen.
 11. Workforce Innovation in Regional Economic Development Background [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.doleta.gov/wired/files/WIRED_overview.pdf. – Title from the screen.

O. Gumenna, M. Korotka

DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE REGIONAL STRATEGY IN UKRAINE: REFORMING EDUCATIONAL SPHERE IN ODESSA REGION

The article is dedicated to the main approaches for an effective strategy of regional innovative strategy development. The article presents tools of innovative strategy, which created incentives for foreign countries. An article includes recommendations concerning the innovative development of educational field in Odessa region as a bases of knowledge economy development in the region.

Keywords: innovative development, regional politics, innovation clusters, competability, national innovative system.

Матеріал надійшов 23.04.2012

УДК 331.101.213 (091)

Григор'єв Г. С.

ЗАРОДЖЕННЯ РЕНТНИХ ВІДНОСИН ТА РОЗПОДІЛУ ПРАЦІ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ В ПЕРВІСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Численні наукові видання з рентних відносин, як правило, базуються на наявних ринкових концепціях і аналізі поточної вигоди від володіння рентою та економічним простором. Ця стаття є спробою розкриття зародження рентних відносин через перехід від звичайних народів, примітивних в економічному сенсі, зумовлених проживанням у незахищеному природному середовищі, до початку суспільно-економічних традицій, які призводять до розширення суспільства та появи серед інших рентних відносин.

Ключові слова: рентні відносини, економічний простір, первісне суспільство, розподіл праці, кооперація праці.

Вступ

Про суспільну свідомість людей докласової епохи ми знаємо, на жаль, дуже мало... Однак сама наявність різних, навіть протилежних пог-

лядів на характер первісного мислення є ознакою того, як мало відомо про нього достовірного [6, с. 236].

З появою «Багатства Націй» А. Сміта науковий економічний дискурс триває, в різних фор-